

GRØNLANDSKE KREDITSEDLER

Af numismatiker *Johan Chr. Holm*

Begrebet penge er i det moderne samfund en selvfølgelighed, hvert land har sine egne mønter og pengesedler, som cirkulerer mand og mand imellem, og skal man rejse til udlandet, går man blot i banken og veksler sine penge. Den tanke, at man skulle kunne drive handel i større stil uden brug af penge, forekommer derfor sikkert i dag de fleste mennesker at være temmelig fantastisk og usandsynlig, - og dog er det en historisk kendsgerning, at monopolhandelen i Grønland fra sin første begyndelse og lige indtil omkring år 1800 blev drevet som ren tuskhandel.

Det har dog nok ikke været så ligetil endda, og en vis usikkerhed i bytteforholdene har voldt vanskeligheder, hvilket blandt andet fremgår deraf, at man i 1782, for at stabilisere handelsforholdene, indførte den ældste grønlandske generaltakst, der angiver faste priser på de fra Danmark indførte varer, ikke i penge, men i spæk, skind, hvalbarder m. m.

I Collegial-Tidende for Danmark og Norge, 1803 nr. 15 og 16 offentliggøres imidlertid en af Det kongelige Finants-Collegium til Majestæten (Chr. VII) afgivet „Forklaring over den grønlandske Handels Tilstand fra 1797 til 1801 m. v., samt de Forslag, som ere skete til Grønlændernes Kaars Forbedring“, og heri rejses spørgsmålet om indførelse af penge ved Handelen med følgende begrundelse:

„I flere af de indkomne Erklæringer (fra Inspekturerne og Betjenterne) yttres, at Indførelsen af Penge ved Handelen, eller et Repræsentativ for samme, vilde blive et kraftigt Middel til at virke en Hoved-Forandring i Grønlændernes Oeco-

nomie og Tænkemaade. Hvor meget Grønlænderne for Tiden end paa eengang fortiene, som ved Hvalfangsten ofte kan være 50, 60 Rdlr. og derover, saa rækker det dog kun til at tilfredsstille Øieblikkets Fornødenheder. Den fortiente Summa godtgjøres dem i Vare, og Grønlænderen udtager gjerne alt, hvad han har tilgode, paa eengang. Mangler han

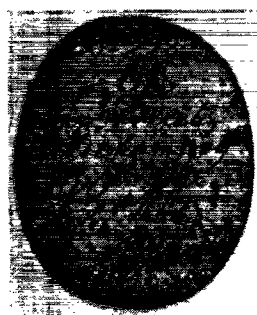

Fig. 1. Færøerne 1809. Håndskreven seddel for 6 skilling, signeret af amtmanden, L. Løbner, W. Hammershaimb og Mads Hvass Mørch. Således har rimeligvis de nu ukendte Godthåb creditsedler (1801?) set ud. 40 × 32 mm.

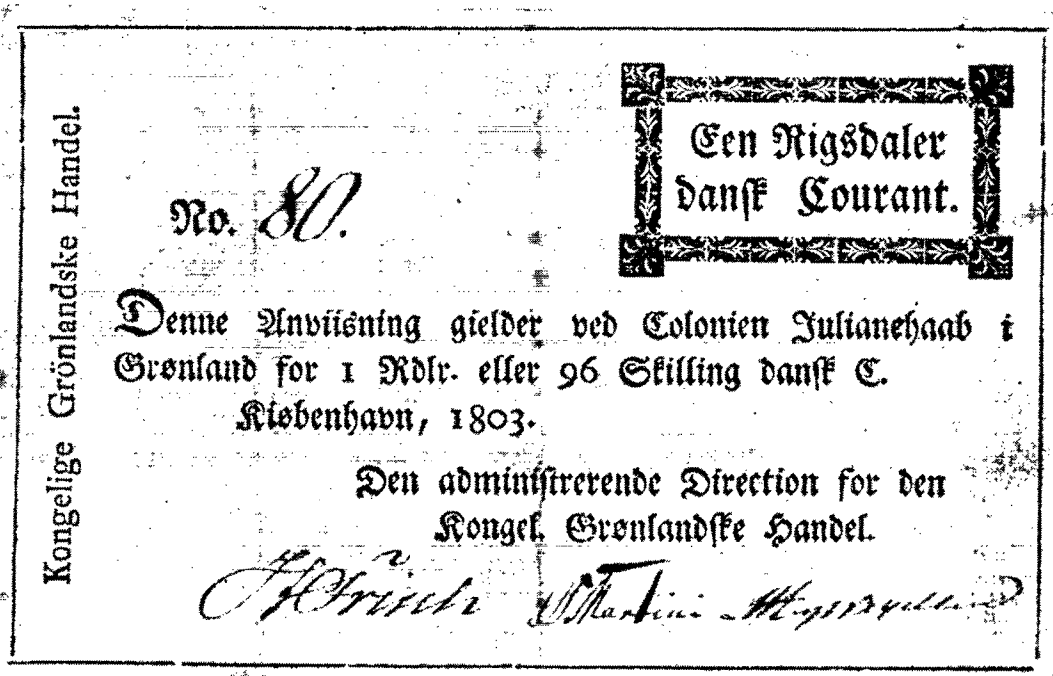

Fig. 2. Julianehaab 1803. Een rigsdaler dansk courant. 95 × 146 mm.
Af denne type udstedtes 1 og 1½ rdlr., 24 og 12 skilling.

da just paa den Tid een eller anden væsentlig Fornødenhed, saa kan han vel dermed forsyne sig for det Øieblik, men for den øvrige Summa, som i Almindelighed er den største, vælger han sig, efter sin Phantasie, Bagateller, som han i næste Øieblik ombytter med sine Landsmænd mod andre Smaating, uden Hensyn til deres forskjellige Handelspriser, eller henkaster dem som en kjed-som og unyttig Byrde. Hans huuslige Indretning, omvankende Levemaade og Flytnings-Midler tillade ham heller ikke at gemme uden Dagens Fornødenheder. Disse Betragtninger have foranlediget det nordlige Inspectorat, ved Afregning med Godhavns Grønlændere for sidste Aars Hvalfangst, at give dem, som vilde modtage samme, et Slags Creditsedler paa forskjellige Beløb i Penge fra 10 Rd. til 6 Sk. Hvorledes disse Sedler ere blevne optagne, og hvorvidt de kunne spores at have frembragt nogen Virkning paa Grønlænderne til større Forsynlighed, derom venter Handelen nærmere Efterretning. Ellers yttres og adskillige Tvivl, om ogsaa Penges Brug hos Grønlænderne, efter deres Forfatning, vilde have de gode Virkninger, som kunde ventes deraf hos et Folk, der havde flere Forhvervelses-Midler, da Følgen deraf uden tvivl vilde blive, dels at der blev mere handlet med forbudne Vare, især Brændeviin, som vilde have en skadelig Indflydelse paa deres Sædelighed, dels at de Gamle og Svage og de, som for-

Fig. 3. Grønland 1804. 5 rigsdaler. 113 × 173 mm. Underskrevet af justitsråd Pontoppidan og assistent Duncan. Af denne type udstedtes 5, 1, $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{4}$ rdlr., 24, 12 og 6 skilling.

medelst en uheldig Fangst vare i Trang, vilde savne den Understøttelse, som nu er en Følge af det Fællesskab, de leve i, da de, som have erhvervet mere, dele med dem, der have mindre, eller ere udaf Stand til selv at erhverve.“

Af de her omtalte, ældste grønlandske penge, Godhavns creditsedler fra 1801 (?) kendes desværre intet eksemplar mere. Det har sikkert været håndskrevne anvisninger, udstedt af handelsstyreren og atter tilintetgjort, så snart de var blevet indløst, men man kan med nogen rimelighed tænke sig, at de har set ud som de sedler, der 1809-12 blev udstedt på Færøerne, og som bl. a. er underskrevet af forvalteren ved den kgl. Handel i Thorshavn, Mads Hvass Mørch, der tidligere havde været assistent i Grønland (fig. 1).

Resultatet af overvejelserne og af dette praktiske forsøg blev imidlertid, at Den administrerende Direction for den Kongel. Grønlandske Handel i Kjøbenhavn i 1803 udstedte officielle, trykte anvisninger (eller creditsedler, som de og deres talrige efterfølgere almindeligvis benævnes), gældende ved Colonien Julianehaab (fig. 2) og året efter, i henhold til kgl. resolution af 16. maj 1804, en ny serie (fig. 3) gældende ved „Handelsstederne i Grønland“, altså til brug overalt i landet fra „Handelen til Indbyggerne, naar disse selv hellere vilde modtage dem end Varer.“ Disse sedler, der foreløbig kunne forblive i omløb i 5 år fra 1. juli 1804,

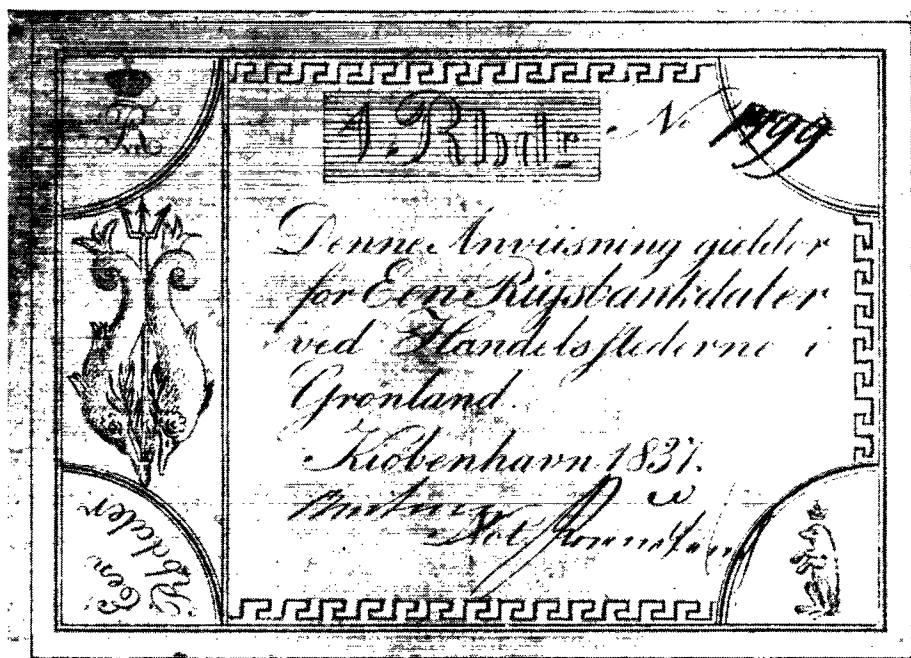

Fig. 4. 1837. 1 rigsbankdaler. 91×123 mm.

Fig. 5. 1874. Een krone. 82×119 mm. Underskrevet af Rink og Nyholm.
Bemærk, at denne seddel har både dansk og grønlandsk tekst.

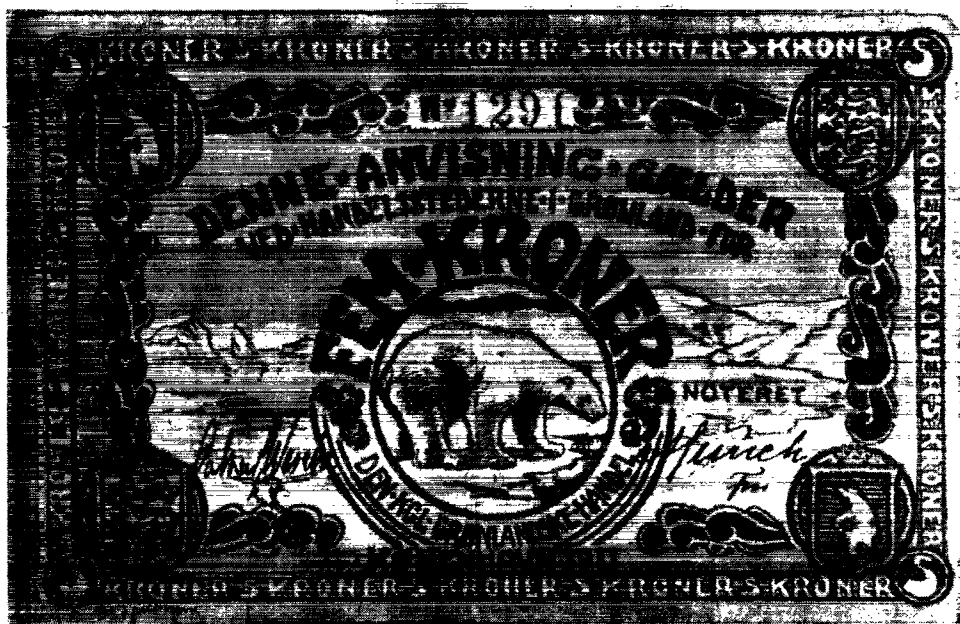

Fig. 6. 1911. 5 kroner. 83 × 128 mm. Udstedt af Den kgl. grønlandske Handel, underskrevet af Oscar Wesche og Munch.

er i alt væsentligt dog kun at betragte som et forsøg, og endnu i 1813 udtales det officielt af Danske Kancelli om pengeforholdene i Grønland, at „Varer der paa Landet bliver omtuskede med Varer, og Penge ikke bruges sammesteds i daglig Handel og Vandel.“

Nye kreditsedler blev først udstedt i 1819 (1 rigsbankdaler, 24, 12 og 6 rigsbankskilling) og derefter fulgte tilsvarende emissioner i 1837, 1841, 1844, 1848, 1853 og 1856 (fig. 4). I 1863 udgjorde omløbet 11.495 rdlr. 88 skilling, og en i dette år nedsat kommission beklagede, at kreditsedlerne ikke for længst var blevet afløst af mønt, da „Tilstedeværelsen af Sølv mønt i Grønland som hos andre paa et lignende Udviklingstrin staaende Folkeslag vilde have vakt Beboernes Lyst til at besidde saadanne, og Tilfredsstillelsen af denne Tilbøjelighed vilde maaske have bidraget til at fremkalde den Sparsommelighedssans og Forsynlighed, der nu i saa høj Grad savnes hos Grønlænderne.“

Denne indstilling blev i nogen grad fulgt, idet der i de følgende år indtil 1873 udsendtes dansk sølv- og kobbermønt til et beløb af 16.240 rdlr. og kreditsedler for 501 rdlr., samtidig med at der hjemsendtes 9.219 rdlr. i sedler, men ved overgangen fra rigsdaler til kroner ændredes dette forhold igen. De gamle sedler og mønter blev inddraget og indenrigsministeriet godkendte 1. april 1874 påny udstedelsen af kreditsedler af pålydende 5 og 1 krone, 50 og 25 øre.

Fig. 7. U. å. 5 kroner. 86×125 mm. Udstedt af styrelsen af kolonierne i Grønland, underskrevet af Daugaard-Jensen og Munch.

Fig. 8. U. å. 50 kroner. 87×138 mm. Udstedt af Grønlands styrelse, underskrevet af Oldendow og P. P. Sveistrup.

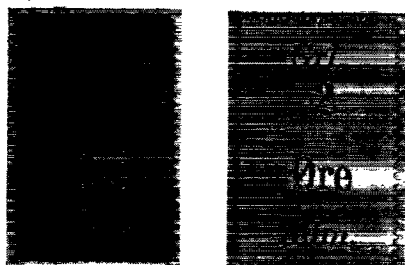

Fig. 9. U. å. 1 og 2 øre. 33 × 21 mm. Kartonmærker, udstedt af Grønlands administration. Tilsvarende findes også mærker for 5 og 10 øre.

De to første af de nye sedler, 1 krone- og 50 øre-sedlerne fra 1874 er ejendommeligt nok de eneste grønlandske sedler, der foruden dansk tekst også er forsynet med en kort grønlandsk tekst, der oplyser, at de svarer til henholdsvis 48 og 24 skilling (fig. 5).

I 1875 udkom en seddel for 25 øre, 1883 en ny type 1 krone, 1887 den første 5 krone seddel, 1888 en ny 50 øre, 1892 25 øre, 1897 og 1905 ændrede 1 krone-sedler og 1905 en 25 øre-seddel.

Den adskillelse mellem Grønlands administration og handel, som fandt sted i tiden 1908-12, gav anledning til, at konstitueret handelschef Oscar Wesche i 1911 lod udstede nye kreditsedler. Først blev restoplaget af 1 krone-sedlerne fra 1905 forsynet med overtryk: „Den kgl. grønlandske Handel 1911“, og derefter fulgte en emission bestående af 5 og 1 krone, 50 og 25 øre af helt ny tegning (fig. 6). Disse sedler findes endda i to serier, den ene med perforeret rand og uden vandmærke i papiret, den anden med lige afskåret rand og med vandmærke „DKGH“. Da man imidlertid allerede i 1912 vendte tilbage til fællesstyre af de grønlandske anliggender, blev de udsendte sedler atter indkaldt, og restoplaget blev efter sikkert forlydende druknet i Atlanterhavet i sække med sten under direktør Daugaard-Jensens grønlandsrejse i 1913.

De næste kreditsedler er udaterede, den første serie (fig. 7), udstedt af „Styrelsen af Kolonierne i Grønland“, omfatter de sædvanlige værdier: 5 og 1 krone, 50 og 25 øre, den følgende (fig. 8) er udstedt af „Grønlands Styrelse“ og består af 50, 10 og 5 krone-sedler, - og hermed er kreditsedlernes historie ført op til 1940, da forholdene som bekendt medførte, at den direkte forbindelse mellem Grønland og Danmark for en tid blev afskåret.

Under krigen blev der af Grønlands administration udstedt nogle små kartonmærker (fig. 9) på 10, 5, 2 og 1 øre til brug i omsætningen som en slags nød-mønter til afhjælpning af mangelen på skillemønt, men deres nærmere historie er det desværre ikke lykkedes at efterspore. Desuden anvendtes de såkaldte „Handels Værdimærker“ (fig. 10), lydende på 20, 5 og 1 skilling! Formålet med disse sedler var at udligne forskellen mellem det lave grønlandske prisniveau og det højere udenlandske - derigennem, at 1 amerikansk dollar (der svarede til 5 kroner på det tidspunkt) regnedes lig med 20 skilling, og disse 20 skilling blev ved indkøb i butikkerne kun regnet for 4 kroner. Samtidig var det naturligvis forbudt at betale direkte med dollars. Handels værdimærkerne blev udstedt i henhold til

Fig. 10. U. å. (1941-42). 20 skilling, handels værdimærke. 77 × 156 mm.
Udstedt af Grønlands administration under anden verdenskrig til brug for udlændinge.

Grønlandsk bekendtgørelse af 24. juni 1941 om valuta, jævnfør Almindelig meddelelse af samme dato, og blev atter inddraget pr. 1. december 1942 i henhold til Grønlandsk bekendtgørelse og Almindelig meddelelse af 28. oktober 1942, da det i praksis havde vist sig at være forbundet med meget store vanskeligheder at gennemføre denne ordning. Disse sedler foreligger i to serier, den ene med et cirkelrunt, blindtrykt stempel, hvori „Grønlands Administration“, den anden serie med et ovalt, sort stempel med tilsvarende tekst.

Efter krigen har Grønlands styrelse atter udgivet udaterede sedler af pålydende 50, 10 og 5 kroner. De er af samme tegning som før krigen, men på andet papir (indeholdende kulørte fibre) og uden det hidtidige bundtryk. Desuden er der udsendt en helt ny seddel, den hidtil største creditseddel, på 100 kroner, der bærer Knud Rasmussens billede.

Grønland indtager i numismatisk (mønthistorisk) henseende en ganske enestående stilling, idet det formentlig er det eneste land i verden, der fik papirpenge længe før prægede mønter blev taget i brug. De grønlandske penge er først og fremmest creditsedlerne, og de særlige grønlandske mønter er en anden historie, som man måske ved lejlighed kan vende tilbage til.